

Overpeinzingen bij het zoeken naar Wespendieven *Pernis apivorus*

Aaldrik Pot

Het zoeken en (niet) vinden van nesten van de Wespendief is elk jaar weer een leuke, uitdagende en soms ook frustrerende bezigheid. Zo ook in de boswachterij Veenhuizen, Drenthe. Hier wordt de roofvogelbevolking sinds 1983 door verschillende samenstellingen van vogelaars gevolgd (Pot 2008). Sinds 2007 volgen Tonnie Sterken en ik het c. 800 hectare grote onderzoeksgebied, terwijl Tonnie er zijn hele leven (70 jaar) al rondloopt. In 2017 was het door toevallige omstandigheden mogelijk de twee gangbare ‘methoden’ voor het opsporen van territoria en nesten van Wespendieven met elkaar te vergelijken en daar vooral enige overpeinzingen bij te hebben.

De eerste methode noem ik voor het gemak maar even de boomtop-methode (Van Manen 1989; Bijlsma 1997). In het kort komt het er op neer dat vanuit een hoge positie het dak van het bos wordt afgespeurd op in- en uitvliegende Wespendieven. Deze inspanning duurt enkele uren per boomtop en wordt bij voorkeur uitgevoerd in de ochtenduren. Voor een goed beeld zijn meerdere sessies in verschillende boomtoppen noodzakelijk. Door nauwkeurig de vliegbewegingen op kaart in te tekenen kan in veel gevallen een goede indicatie voor een nestlocatie worden gegeven. Op basis van deze gegevens kan vanaf de grond verder worden gezocht naar het betreffende nest. Als na vijf uur observeren (half juli/begin augustus) nog geen duidelijke voedselvluchten zijn waargenomen (...) is de kans gering dat het betreffende paar een nest met jongen heeft.

De tweede methode is de grond-methode. Hierbij wordt vanaf een locatie met goed overzicht op de betreffende bospercelen op dezelfde wijze de vliegbewegingen en gedragingen van Wespendieven ingetekend. Ook bij deze methode wordt gemiddeld per keer en deelgebied twee tot vier uur gepost (van Kessel 2010). Deze laatste methode wordt door ons toegepast. In Veenhuizen worden vijf deelgebieden onderscheiden die, speciaal voor de Wespendieven, in de zomer ten minste één keer worden bekeken.

Er is echter nogal wat op tweede methode aan te merken. Uit het onderzoek van Van Kessel en uit eigen ervaring blijkt echter dat het goed mogelijk is, ook na lange tijd observeren en bij zekere aanwezigheid van Wespendieven (bijvoorbeeld bewoond nest in de buurt), er geen Wespendief wordt gezien en ze zelfs volledig afwezig lijken. In de boswachterij Veenhuizen kwamen we in de afgelopen jaren met de grond-methode, waaraan in de afgelopen tien jaar tientallen uren zijn besteed, meestal niet verder dan een indicatie over de aanwezigheid van broedende Wespendieven. Slechts twee keer (2007 & 2008) werd daadwerkelijk een nest gevonden.

Om het nog wat lastiger te maken is het van Wespendieven bekend dat ze zich territoriaal kunnen gedragen zonder dat er sprake is van een broedgeval (Bijlsma

1993, 1997). Dit betreft doorgaans ongeveer de helft van de paren (van Manen 2000, van Manen *et al.* 2011, Voskamp 2000, Bijlsma *et al.* 2012) en juist deze paren zijn eind juli/begin augustus behoorlijk actief en vocaal. Dit gedrag kan bij de wat minder begaafde roofvogelaars, zoals ondergetekende, al snel leiden tot verkeerde conclusies. Ik heb bijvoorbeeld lange tijd gedacht dat luid schreeuwende, cirkelend of in boomtoppen zittende Wespendienven in augustus oudervogels met een bedelend jong waren.

In tegenstelling tot buizerd en havik zijn uitgevlogen Wespendienven buitengewoon stil. Alleen bij het verschijnen van een ouder met prooi laten ze een zacht sjirpend geluid horen, dat naar schatting niet verder dan op een afstand van 100 meter is te horen (med. Rob Bijlsma).

In werkelijkheid gaat het bij luidruchtige Wespendienven meestal om een man en vrouw zonder nest of vogels met een net gepredeerd nest. Hoe dan ook, blijkbaar heb ik nooit de moeite genomen om dergelijke luidruchtige Wespendienven écht goed te bestuderen, de literatuur nog eens door te worstelen of gewoon een ervaren roofvogelaar te vragen naar dit fenomeen. Op de locaties van die schreeuwende ‘jongen’ ging ik wel altijd braaf naar nesten zoeken, die ik nooit vond. Gezien de achtergrond was dat laatste niet per se onlogisch. Weer wat geleerd.

In 2017 kwamen we tijdens het veldwerk weer niet verder dan een mogelijk wespendienvenpaar in een van de deelgebieden van ons onderzoeksgebied. Er cirkelden veelvuldig twee of drie vogels boven het deelgebied, maar een nest konden we niet vinden. Nu wilde het toeval dat Willem van Manen meer wilde weten over het doen en laten van de Slangenarenden *Circaetus gallicus* die in en rond ons studiegebied de zomer doorbrachten. Daartoe bracht hij vier ochtenden door in een boomtop. Hierbij ontdekte hij en passant twee paar territoriale Wespendienven in het voornoemde deelgebied, waarvan een paar na enig zoeken een ‘speelnest’ bleek te hebben. In een dergelijk nest wordt niet gebroed, maar alvast een voorschot genomen op een volgend broedseizoen (med. Willem van Manen). Willem wees mij het nest op c. 19 meter hoogte in een fijnspar en ik moest bekennen dat ik het nest met koud zoeken waarschijnlijk niet had gevonden, terwijl het vinden van buizerd- en haviknesten in naaldbos me over het algemeen redelijk goed af gaat. Het tweede paar concentreerde zich op een hoek van perceel Sitka met Grove den (zelfs met een tak het bos in duikend), maar van dit paar, dat overduidelijk geen nest met jongen had, kon het nest ook na lang zoeken niet worden ontdekt.

Omdat Willem toch bezig was, onderzocht hij ook de andere deelgebieden op Wespendienven. Daarbij ontdekte hij nog een territoriaal paar en een paar met een succesvol broedsel. Van dit laatste nest op 25 meter hoogte in een Douglas kreeg ik de exacte locatie op een kaartje. Het duurde vervolgens nog ruim een half uur voordat ik het nest gevonden had waarop twee muisstille takkelingen zaten. Gelukkig moest ook Willem bekennen dat hij bij zijn eerste poging het nest niet meteen had kunnen vinden.

Zonder de zekerheid dat er in het betreffende perceel een nest met jongen moest zitten, zouden wij beiden dit nest nooit hebben gevonden. Ergo, enkele dagdelen observeren leverde via de grond-methode één territoriaal paar op, terwijl de boomtop-methode vier territoriale paren aan het licht bracht met zelfs een succesvol broedgeval. Wat kun je uit deze, verder nogal anekdotische, exercitie leren?

Ten eerste dat het zoeken naar nesten van Wespendienven, ook na vele jaren veldervaring, geen sinecure is. Maar niet onmogelijk, want we zijn nu ook weer niet zulke pannenkoeken dat we er helemaal niets van snappen. Ten tweede is het slim om vaak met anderen op te trekken en van elkaar te leren. En ten derde, en dat is wat mij betreft de belangrijkste vraag: Doen we als bosbeheerders wel de goede dingen als het aankomt op de bescherming van de nestbomen van Wespendienven?

Het is inmiddels genoegzaam bekend dat zodra er nieuw onderzoek wordt gedaan, dieren – en in dit geval dus ook Wespendienven – ons nogal eens verrassen (van Diermen 2009). De ideeën over hoe de vogels hun leefgebied gebruiken, veranderen onder invloed van toenemende kennis. Ondertussen zijn we wel voortdurend aan het rommelen in die leefgebieden door bijvoorbeeld hout te oogsten of hele (naald)bossen om te vormen. Als je daarbij in gedachten neemt dat het erg moeilijk is om nesten van Wespendienven (en bijvoorbeeld ook Boomvalken) te vinden, kan het niet anders dan dat ze geregeld over het hoofd worden gezien. Ingrepren in het bos kunnen dan – zonder dat we het weten – grote invloed hebben op het broedhabitat van Wespendienven.

Bij het voornoemde succesvolle broedpaar in Veenhuizen hebben we naast de reguliere velduren ook de nodige zoekuren besteed in het kader van de Gedragscode Bosbeheer. In het betreffende perceel Douglas zal namelijk het komende najaar een reguliere dunning plaatsvinden. Het bleszen is vorig jaar gebeurd. De nestboom zelf was niet geblest, maar een aantal bomen er dicht omheen wel. Zoals bekend moeten nestbomen van Wespendief en bomen die direct naast de nestboom worden gespaard. Hier moet dus opnieuw naar gekeken worden. Dit geval onderstreept nog maar weer eens dat bij vroegtijdig bleszen een nieuwe inspectieronde geen luxe, maar noodzaak is.

De vragen die, naar aanleiding van deze en eerdere ervaringen, bij mij steeds weer naar boven komen zijn:

1. Hoeveel nestbomen van Wespendienven missen we als bosbeheerders eigenlijk bij algemene inventarisaties en/of inventarisaties in het kader van de Gedragscode Bosbeheer?
2. Is ‘koud zoeken’ vanaf de grond of het vrij snel doorkruisen van het bos wel genoeg om die nesten te lokaliseren?
3. Hebben we als bosbeheerders wel voldoende kennis en vaardigheden om die nesten op te sporen? In diverse grotere bossen hebben we het geluk van roofvogelaars die een extra oogje in het zeil houden maar zelfs zij hebben vaak grote moeite de nesten te vinden. En dan zijn er ook nog diverse gebieden waar nauwelijks wordt gekeken naar roofvogels.

4. En is het sparen van de nestboom zelf en de bomen daar vlak omheen wel voldoende om het perceel te behouden als geschikt broedhabitat voor Wespendienven?

Ik denk, op basis van eigen ervaringen in het veld en beschikbare onderzoeksliteratuur, dat het antwoord op de vragen 2 en 3 'nee' is. Vraag 1 is niet te beantwoorden tenzij we daar eens een degelijk onderzoek voor durven op te zetten. Wat vraag 4 betreft: Er zijn wespendienvesten bekend die opnieuw werden gebruikt nadat er was gedund in het betreffende perceel (in beide gevallen in een dichte grove dennenkroon), maar vaker werden nesten na dunning niet meer gebruikt omdat de veranderde structuur van het perceel duidelijk gevolgen had voor zichtbaarheid van – en de lichtval op – het nest (med. Willem van Manen). Uiteraard zullen de Wespendienven in dergelijke gevallen een nieuwe nestplaats uitkiezen, maar dit kost extra tijd. Juist de tijd tussen aankomst en eileg, die bij Wespendienven doorgaans niet meer dan 1-2 weken bedraagt, is bepalend voor het moment waarop het eerste ei wordt gelegd. Bedenk daarbij dat latere broedgevallen minder jongen opleveren, zoals blijkt uit de gegevens van de gezenderde Wespendienven (med. Willem van Manen). Aantasting van broedhabitat, ook buiten het broedseizoen, kan dus wel degelijk leiden tot verminderde reproductie. Mits op grote schaal aan de orde, kan dit doorwerken op lokaal of regionaal populatieniveau.

Ik weet in ieder geval uit eigen ervaring, ook bij het zoeken naar bijvoorbeeld eekhoornnesten in fijnsparbossen (Pot 2014), dat het zoeken naar nesten minder makkelijk is dan vaak wordt voorgesteld. Het lijkt mij verstandig om daar nog eens een paar stevige gesprekken over te voeren.

Met dank aan Willem van Manen voor het aanvullen en becommentariëren van dit artikel.

Summary

Pot A. 2017. Thoughts associated with mapping Honey-buzzards *Pernis apivorus*. De Takkeling 25: 207-211.

Honey-buzzards figure prominently in nature protection. However, mapping breeding birds and finding nests is particularly difficult in this species, as became evident when ground surveys in a forestry in the northern Netherlands were validated with observations from tree tops. The latter method revealed more pairs and several nests which had been missed during the ground survey. This discrepancy questions the efficacy of the Honey-buzzard as a yardstick for forest protection.

Literatuur

Anonymus 2015. Gedragscode bosbeheer 2010-2017. Vereniging van Bos- en Natuureigenaren.
Bijlsma R.G. 1993. Ecologische atlas van de Nederlandse roofvogels. Schuyt & Co., Haarlem.
Bijlsma R.G. 1997. Handleiding veldonderzoek Roofvogels. KNNV Uitgeverij, Utrecht.

- Bijlsma R.G., Vermeulen M., Hemerik L. & Klok C. 2012. Demography of European Honey Buzzards *Pernis apivorus*. *Ardea* 100: 163-177.
- Diermen J. van, Manen W. van & Baaij E. 2009. Terreingebruik en activiteitspatroon van Wespandieven *Pernis apivorus* op de Veluwe. *De Takkeling* 17: 109-133.
- Kessel J. van & Wouters P. 2010. Onderzoek naar wespandieven in De Kempen. *Blauwe Klauw* 36(1): 19-26.
- Manen W. van & Nijmeijer H. 1989. De Wespandief in Drenthe, inventarisatie, methodiek en resultaten 1985/1986. *Drentse Vogels* 2/3: 105-115.
- Manen W. van 2000. Reproductiestrategie van de Wespandief *Pernis apivorus* in Noord-Nederland. *Limosa* 73/3: 81-86.
- Manen W. van, van Diermen J., van Rijn S. & van Geneijgen P. 2011. Ecologie van de Wespandief *Pernis apivorus* op de Veluwe in 2008-10: populatie, broedbiologie, habitatgebruik en voedsel. *Natura 2000-rapport*, Provincie Gelderland, Arnhem/Stichting Boomtop, Assen..
- Manen W. van & Sierdsema H. 2008. Ruimtegebruik van Wespandieven in Gelderland. Veldonderzoek en kennislacunes. SOVON-onderzoeksrapport 2008/6. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- Pot A., Blaauw R., Huizenga J. & Sterken T. 2008. Broedende Buizerds *Buteo buteo* en Haviken *Accipiter gentilis* in Boswachterij Veenhuizen. *De Takkeling* 16: 234-242.
- Pot A. 2014. Eekhoorn ondergeschoven kindje. *Zoogdier* 25(4): 2-3.
- Voskamp P. 2000. Populatiebiologie en landschapsgebruik van de Wespandief *Pernis apivorus* in Salland. *Limosa* 73: 67-76.

Adres: Tortelstraat 4, 9331 KJ Norg, aaldrikpot@gmail.com